

LITERATURĂ EPISTOLARĂ ÎMBLÂNZITĂ SAU NU DE TEHNOLOGIE

drd. Alexandra Toma *

Romanul epistolar s-a mulat cel mai bine pe sensibilitatea secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, care și-a închis dramele între războiul de treizeci de ani și colonizarea Americii, între zbuciumatul Ludovic al XIV-lea și celebra revoluție franceză... Pentru literatură era vremea marilor desfaceri, când romanul se scutura de balast și începea să-și arate deliciile, iar capriciile barocului și iluminismului se împleteau pentru a deschide noi orizonturi literare. În această lume a evenimentelor răsunătoare și a marilor revelații, una dintre ele s-a referit și la valorificarea scrisorii ca tehnică literară de verosimilitate.

Romanul epistolar a fost considerat multă vreme un episod izolat în istoria literară, etapă în evoluția spre romanul modern, mai ales din cauza prejudecății că reprezintă o versiune transparentă și simplistă a subiectivității, transcriind necenzurat gândurile personajelor. Deși nu este în intenția noastră să analizăm validitatea acestei perspective, trebuie menționată perspectiva lui Joe Bray, care încearcă să scoată romanul epistolar din obscuritatea în care a fost exilat, subliniind importanța acestuia pentru dezvoltarea narațiunii la persoana a III-a, dar și influența asupra literaturii secolelor al XIX-lea și al XX-lea:

„(...) the style of the novel-in-letters had a penetrating influence on the way the nineteenth and twentieth century novel represents consciousness, thus establishing the epistolary novel as more than a digressive episode in English literary history”¹.

Unele dintre primele încercări de roman epistolar, cu doza lor de stângăcii și temeri, au fost ale Mariane Alcoforado, James Howell și Aphra Ben. Astfel, romanul epistolar se contura, încă de la început, ca dedicat problemelor sentimentale, jocul seducției și căutarea iubirii jucând un rol central.

Scriitorul ale cărei opere au făcut din romanul epistolar un succes impresionant este Samuel Richardson, care s-a erijat, la vremea respectivă, în sfătuitoarea tinerelor dezamăgite în dragoste. Pamela și Clarissa, celebrele sale personaje și romane, s-au remarcat prin spontaneitate și capacitatea de a captura momentul trăit.

* Universitatea Dunărea de Jos, Galați.

¹ „Stilul romanului în scrisori a avut o influență penetrantă asupra modului în care romanul secolelor XIX și XX reprezintă conștiința, romanul epistolar devenind mai mult decât un episod izolat în istoria literară engleză” (t.m), Joe Bray, *The epistolary novel: representation of consciousness*, Routledge, 2003, p. 2.

Dincolo de apologia virtuții și inocenței, care apare demodată în lumina valorilor secolului nostru, romanele epistolare ale lui Richardson sunt importante ca prefigurare a romanului modern și ca modalitate de explorare a eului personajelor. Dacă în *Pamela* cititorul este limitat aproape numai la percepția eroinei, *Clarissa* îmbină vocile a mai multe personaje, printre care controversatul și fascinantul Lovelace, plin de nuanțe, vicii, frustrări, renunțări, dileme morale, într-un cuvânt – viu.

Un amănunt interesant, care prefigurează tehnicile moderne ale sondajului de public, este că Richardson și-a consultat publicul feminin în ideea de a adapta scriitura la gusturile acestuia, modificând limbajul Pamelei pentru a o face să pară mai educată și, prin urmare, pentru a face povestea mai ușor acceptată de publicul vremii².

Bineînțeles, romanele lui Richardson au devenit rapid prilej de dialog hipertextual. Henry Fielding a scris o parodie a romanului *Pamela*, intitulat ludic *Shamela*, care sugerează dezvăluirea adevăratelor aventuri ale eroinei lui Richardson. Bineînțeles, personajul lui Fielding este opusul virtuoasei și fadei Pamela, deconspirând ipocrizia morală și eșecurile stilistice ale romanului sursă. Hipertextualitatea își întinde însă mrejele până în zilele noastre, cu primul roman epistolar digital, care va fi analizat după parcurgerea istorică a avatarurilor romanului epistolar.

Romanul epistolar își continuă cariera, presărată cu personaje supuse contrastului violent între virtute / inocență și păcat / pervertire prin *Scrisorile persane* ale lui Montesquieu, *Julie sau Noua Heloise* de Jean-Jacques Rousseau, *Legături periculoase* a lui Laclos, *Suferințele tânărului Werther* a lui Goethe etc.

Pasiunea pentru formele epistolare se stinge încet spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, când scrisorile sunt utilizate sporadic, de către tânăra Jane Austen într-un roman care nu s-a bucurat de prea multă atenție *Lady Susan*. În secolul următor, Honore de Balzac, Mary Shelley, Bram Stoker etc. perpetuează genul, deși tehnica în sine pare depășită și artificială în comparație cu noile metode de expresie românești.

Granița dintre secolul al XVIII-lea și secolul al XIX-lea marchează o redimensionare a utilizării epistolelor în literatură. Cele fabricate exclusiv ca tehnică literară de verosimilitate, impregnate de patetismul și prețiozitatea experiențelor romanelor epistolare anterioare, ajung să fie desconsiderate, marginale. În schimb, ca reflexie a setei de autentic, capătă amploare fenomenul de publicare a corespondențelor literare, deosebit de interesante din punct de vedere psihologic și estetic fiind acelea aparținând lui Stendhal, John Keats, Prosper Mérimée, George Sand, Flaubert, Dostoievski, Cehov. La fel de revelatoare se dovedește în secolul XX corespondența lui Marcel Proust.

Literatura română, în contratimp cu marile literaturi europene, nu construiește o reală tradiție epistolară. Scrisorile sunt folosite izolat în romane, pentru a contura mai bine psihologia personajelor și a multiplica vocile narative, cum este și cazul

² Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Pamela,_or_Virtue_Rewarded, accesat la 10 mai 2010.

Patului lui Procust de Camil Petrescu. Corespondența literară însă este mult mai bine reprezentată, ofensivă, spontană, mai puțin lustruită și, mai ales, autentică (M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. Heliade Rădulescu, Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu).

Ultimul secol al mileniului doi oferă însă surprize pentru un gen considerat apus: Vladimir Nabokov și încântătoarea sa Ada, Amos Oz (*Cutia neagră*), cu Junichiro Tanizaki și romanul *Cheia*, cu maestrul groazei, Stephen King, autor al montajului de articole de ziar, interviuri, protocoale judiciare (toate de domeniul ficțiunii) care constituie romanul *Carrie*.

Această prezentare sintetică dorește să demonstreze, fără a se pierde în particular, evoluția stilului epistolar, la punctul său de convergență cu literatura, și, implicit, să dea indicii în legătură cu mecanismul pe care scrisorile îl pun în mișcare pentru a seduce cititorul. Așa cum s-a putut concluziona din cele prezentate lapidar mai sus, tehnica epistolară folosită în cadrul romanului este legată indestructibil de verosimilitatea scriiturii, țintind imersarea lectorului în lumea fictivă propusă.

Pe de altă parte, reunirea epistolelor în volume de corespondențe literare, valorificare literară care a urmat romanului epistolar, este un act de căutare a autenticului documentar, dar și un soi de voyeurism cultural, ce presupune străpungerea zonei de intimitate a comunicatorilor.

E-mailul în romane

Odată cu dezvoltarea noilor forme de comunicare în spațiul virtual, acestea au fost rapid integrate în producția literară. Unul dintre motive se referă la intenția de a oglindi un aspect esențial al vieții omului modern, anume interactivitatea și imersarea în cyberspațiu. Includerea e-mailurilor în literatură funcționează pe principii asemănătoare cu cele ale romanului epistolar, combinate cu inovații formale care împrumută stilul liber al scriiturii mesajelor poștei electronice.

Ceea ce se modifică fundamental în literatura recentă care înglobează mesajele poștei electronice este capacitatea acestei strategii textuale de a crea o lume posibilă credibilă. Oralitatea e-mailurilor dă textelor o vivacitate greu realizabilă în trecut, făcând convenția mai puțin transparentă. Bineînțeles, acest aspect depinde, în mare măsură, și de harul scriitorului.

Propunem spre analiză o serie de romane de dată recentă, fie complet alcătuite din e-mailuri, fie construite pe tehnica colajului de texte de tipuri diferite (note, conversații telefonice, pagini de jurnal/blog, chat etc.).

Primul dintre ele este un roman din categoria celor sentimentale, scris de Cecilia Ahern³, care se canalizează pe povestea de dragoste dintre Rosie și Alex,

³ Redăm o afirmație a unui cititor fervent al romanelor Ceciliei Ahern, postată semnificativ pe un site care se intitulează „Am doar 18 ani”, pentru a contura stilul autoarei: „**Cecilia Ahern** e o scriitoare ce nu este pe placul tuturor. Dacă ești un romantic incurabil, o persoană ce visează cu ochii deschiși și devorează povești siropoase, atunci cărțile ei îți vor plăcea.”, Am doar 18 ani, <http://amdoar18ani.ro/suflete-pereche-cecilia-ahern/>, accesat la 14 iunie 2010.

povestită prin intermediul e-mailurilor, discuțiilor pe chat, cărților poștale etc. Aceste artificii de scriitură sunt justificate prin faptul că Alex ajunge să se muțe împreună cu părinții, distanța implicând o legătură epistolară, presărată cu drăgălășenii, momente fabricate de intimitate etc. Bineînțeles, ca în orice roman scris pentru a declanșa rafale de suspine lectorilor emoționați, impedimentele în calea iubirii celor doi sunt condimente care pigmentează drumul anevoios spre apoteoticul final.

Dincolo de firul epic rețetar și structura relativ simplă a romanului, este interesant faptul că autoarea, alegându-și cu atenție efectele, ca o bună cunoscătoare a publicului tipic, alege ca ultima scrisoare trimisă între cei doi să fie una adevărată, scrisă „cu stiloul pe hârtie” de către Alex, cotropit de puternicele sentimente pe care le încearcă pentru Rosie. Această opțiune literară semnaleză faptul că spațiul virtual este receptat ca unul de hibridare a umanului cu tehnologicul, impersonal și rece, dar și că acțiunea care determină deznodământul fericit trebuie să rupă ritmul, revenind la tradiționala epistolă, cu tipica sa căldură și intimitate.

„Happy endigul” se conturează doldora de epitete exaltate, indicând simbolic „tăcerea magică” ca dovadă a unei comuniuni sufletești superioare, eliberată de meandrele virtuale anterioare. Redăm o mostră de scriitură:

„Era el. Era el, în sfârșit. Omul care trimisese ultima scrisoare pe care o citise în dimineața aceea, implorând un răspuns. Desigur că, după ce o primise, nu-i fusese greu să răspundă. Și pe măsură ce tăcerea magică îi cuprindea în că o dată, nu făceau altceva decât să se privească și să-și zâmbească”⁴.

Dincolo de personajele slab individualizate și de stilul liniar al epistolelor (indiferent de expeditor), acest roman este analizat mai ales pentru că semnaleză viabilitatea formulei epistolare în straiile sale noi virtuale. Un astfel de roman, exemplu pur de paraliteratură, scris pentru un public care gustă stilul „soap opera” (cel mai numeros probabil), are șanse de a dovedi, într-o mai mare măsură decât altele, faptul că vremurile de glorie ale epistolarului nu au apus în totalitate. Semnalăm totuși faptul că lumea virtuală unde are loc schimbul de e-mailuri este receptată ca un surogat de realitate, de unde vine și tendința Ceciliei Ahern de a face ca romanul să culmineze cu o întâlnire față în față a personajelor.

Un alt roman epistolar ce merită luat în discuție este cel al lui Matt Beaumont, intitulat „e”, mai ales pentru că lumea creată este în mod încântător modernă, acțiunea petrecându-se într-o companie internațională de publicitate. Romanul spune povestea activității companiei în cadrul a două proiecte paralele: un potențial contract pentru campania publicitară Coca Cola, simbol absolut al societății de consum, și filmarea unei reclame pentru un post pornografic local. Mesajele transmise între personaje demitizează ideea de profesionalism corporatist, maculat de o serie de intrigi amoroase, bârfe de birou și răsturnări spectaculoase de situație. Umorele scriiturii se bazează în principal pe contrastul între rigiditatea și seriozitatea aparentă a unei asemenea companii, ilustrată prin limbajul de lemn excesiv formal folosit în e-mailurile oficiale, și frustrările, viciile, strategiile

⁴ Cecilia Ahern, *Suflete pereche* (traducere de Marilena Iovu), Editura ALLFA, București, 2006, p. 465.

subversive care se conturează dincolo de aparențe, exprimate în limbajul informal al e-mailurilor personale, care abundă în cuvinte licențioase.

Personajele create de Beaumont sunt delicioase prin colecția de neputințe dezvăluite. David Crutton, Directorul executiv, trimite e-mailuri la destinații greșite, pentru că nu știe să opereze calculatorul, motiv pentru care își terorizează secretara. Simon Horne, Directorul de creație, fură ideea campaniei Coca Cola de la niște proaspeți absolvenți de facultate și speră, în van, că șiretlicul nu va fi descoperit. Mai mult, din cauza unei filmări secrete care îl arată pe acesta întreținând relații sexuale cu un travestit, Miller Shanks ratează câștigarea contractului Coca Cola.

Filmarea în Mauritius este și ea un demers ratat, pentru că unuia dintre modelele angajate îi explodează în avion implantul cu silicon, alt model ajunge să sufere de hipertermie, iar, pe acest fundal catastrofic, amplificat de vremea nefavorabilă, se conturează un presupus caz de hărțuire sexuală. Aceste întâmplări sunt dublate de eforturile disperate ale echipei de creație de a rescrie scenariul reclamei, cu efecte comice.

Dincolo de lumea bună și parodică a romanului „e”, intitulat așa pentru a indica utilizarea comunicării prin e-mailuri ca tehnică literară, este interesant modul de adaptare a limbajului în funcție de personaj și scop, calitate a romanului care face ca această succesiune de evenimente improbabile, construite cu tușe îngroșate, care îmbină absurdul și grotescul, să devină verosimilă sau, cel puțin, o lectură savuroasă. Exemplificăm cu unul dintre e-mailurile transmise de ipocritul și formalul Simon Horne, care face abuz de o prețiozitate bizară a limbajului într-o situație informală:

„Daniel Westbrooke– 1/3/00, 10:18am
to: Simon Horne
cc:
re: arses in gear

Simon, I know this might be a silly little thing, so excuse my pedantry. I do not mind you calling me Dan in private, but to the great unwashed, please refer to me as Daniel. The diminutive souns far too familiar, and as Head of Client Services I find it pays to remain a little aloof from the rabble! See you at 12:00”⁵.

Interesant este că, pentru a ambiguiza limitele între ficțional, real și virtual, lumea romanului a ieșit din chingi prin construirea unui site al acestei companii de publicitate existente doar în scriitură. Ca și în cazul Darko Maver, ficționalul este introdus în lumea virtuală pentru a influența realitatea.

⁵ „Daniel Westbrooke– 1/3/00, 10:18am
to: Simon Horne
cc:
re: fundul la treabă

Simon, știi că ceea ce-ți scriu poate părea un lucru prostesc, deci scuză-mi pedanteria. Nu mă deranjează să-mi spui Dan în particular, dar te rog ca, în fața plebei, să-mi spui Daniel. Diminutivul sună prea familiar și, ca Director de Relații cu Clienții, găsesc că merită să păstrez distanța față de gloată! Ne vedem la 12:00” (t.m.), Matt Beaumont, *e*, Penguin Group, 2000, p. 5.

Un al treilea caz de roman epistolar modern pe care îl propunem este „Blue Company” al lui Rob Wittig⁶, disponibil doar online, în limba engleză. Trebuie menționat că acest Rob Wittig a fost inițiatorul a numeroase proiecte literare în spațiul electronic, printre care „Invisible Seattle”⁷, IN.S.OMNIA, un grup de pasionați de literatură și adepți ai creării de forme literare în spațiul virtual⁸, un site de practicare a artei limbajului⁹.

Romanul lui Wittig este unul inovator ca formă, conținut și dialog intertextual și hipertextual, propunând o lume ciudată, halucinantă, fantomatică, accesibilă prin vocea unui singur personaj. A te întâlni cu o astfel de scriitură este un eveniment mai rar în cyberspațiul lipsit de nuanțe și de criterii, care înghesuie talent peste opacitate, valoare peste impostură, lumină peste umbră.

Personajul central, Bert, Berto Alto, Brt Alt, Bert Hault, în funcție de numele confecționate care semnează epistolele, scrie unei fete abia întâlnite despre experiențele sale limită în Evul Mediu, unde călătorise pentru importante explorări și negocieri legate de compania la care lucrează, el fiind the „Marketing Guy”. Experiența călătoriei în timp este, în fapt, un exercițiu ludic de imaginație, care schimbă registrele și cadrul în funcție de bunul plac, combinând jocul pur de idei și imagini și parodierea realității, literaturii, conceptelor de spațiu și timp. În același timp, este o parabolă la adresa atributelor cyberspațialității, care anulează limitele temporale între evenimente.

Aflat într-un soi de stagiu militar tragi-comic în întunecatele vremuri medievale, undeva în Italia, anul 1368, încântat că îl va putea cunoaște pe Petrarca, Bert al nostru îmbină comentariile despre viața zilnică (mâncarea proastă, frigul, plictiseala) cu informațiile referitoare la întâlniri, negocieri și strategii. Totul culminează cu venirea unor gărzi din secolul XXI, angajați ai corporației, care le impută membrilor companiei traficul cu obiecte din secolul lor. În scena finală, descrisă prin bunăvoința personajului narator care, dedicat demersului epistolar, reușește să folosească laptopul pentru a trimite un ultim e-mail, întreaga companie este aliniată goală într-un câmp. Pedepsa pe care o vor primi este abandonarea în plin Ev Mediu, fără posibilitatea de a se întoarce. Wittig sugerează, prin această pedeapsă fantezistă, imersarea totală în spațiul virtual și dematerializarea în favoarea experienței totale pe care o poate acesta oferi.

După cum se poate vedea din comentariile de mai sus, romanul „Blue Company” nu este unul care poate fi povestit fără a lăsa evenimentele să zacă în

⁶ <http://www.robwit.net/bluecompany2002/>, accesat la 23 martie 2010.

⁷ O grupare de adepți ai literaturii electronice care sperau să reproiecteze orașul Seattle în spațiul virtual, construind o geografie virtuală, dar și să injecteze ficțiunea în realitate, informație preluată din Aerie Altena, *Rob Wittig. Invisible Rendezvous: Connection and Collaboration in the New Landscape of Electronic Writing*, <http://www.xs4all.nl/~ariealt/wittig.html>, accesat la 17 iunie 2010.

⁸ Rob Wittig scrie o carte dedicată proiectelor IN.S.OMNIA, ocazie pentru a teoretiza și ideea de hipertext și implicațiile comunicării electronice în literatură – Rob Wittig, *Invisible Rendezvous: Connection and Collaboration in the New Landscape of Electronic Writing*, Wesleyan University Press, New England, 1994.

⁹ Rob Wittig&friends practice the language arts, <http://robwit.net/>, accesat la 17 iunie 2010.

ambiguitate. Scriitura este atât de densă și jucăușă, încât reducția la ceea ce istorisește personajul, pradă al unui delir literar sau al realității, cine știe, văduvește romanul de substanță.

La nivel formal, această colecție de e-mailuri se distinge prin generozitate de tehnici grafice care structurează conținutul, formă tipică de hipertextualitate. Scriitura nu adoptă forma tipică a e-mailului, deși mesajele sunt ordonate cronologic pe <http://www.robwit.net/bluecompany2002/> și trebuie citite de jos în sus. Nu apare, cum se întâmplă în celelalte romane, data, ora, destinatarul și subiectul. Mesajele încep abrupt, așa cum abrupt este întregul roman, iar titlul apare în partea de sus a paginii deschise la fiecare e-mail accesat. Formulele de încheiere sunt dintre cele mai inventive: „Having a Blast in the Past, / I am / The Man They Call / Berto Alto”, „good”, „oh, Julio, / Oh, Benjamin, / Oh, Skip / Oh, no.”, „Look deep into HIstory / and you will fiind / yours truly, / Bert Hault” etc.

Pe lângă schițele în creion care ilustrează experiențele fantastice ale personajului, acesta face uz de modificarea dimensiunilor caracterelor, pentru a ierarhiza importanța ideilor (acestea seamănă deseori cu niște subtitluri), de îngroșarea acestora, de puncte de suspensie, emoticons și semne de punctuație transcrise, care devin un text în sine, un hibrid între didascaliiile genului dramatic și reprezentările grafice ale emoțiilor folosite de obicei în e-mailuri (*question mark*, *nervous cough*, *smile*, *LOL*, *pause*, *blushes*, *looks at the ground* etc.). Bert se joacă cu regulile și convențiile.

Realitatea medievală, care, în mod clar, este experiment literar (pe alocuri dadaist) și nicidecum aventură brută, este interpretată prin prisma unui om al secolului XXI, care vorbește de “the end of fighting season” și de elementele de branding medievale, adaptând totul conștiinței moderne.

Sunt vizibile și critici politice la adresa abordării armatei americane, în care soldații nu cunosc scopul final al misiunilor – liderul companiei, Regine, le explică membrilor companiei că au fost selectați tocmai pentru că sunt ignoranți și cunosc prea puțin istoria. Se strecoară abordări parodice ale discursului tipic corporatist. Referințele la curente literare sau scriitori sunt și ele frecvente:

„Dear You,

Sorry if your spam-blocker has been resisting these e-mails Many doctrinaire e-mail servers block out e-mail from centuries where neo-classicism is on the rise!”¹⁰

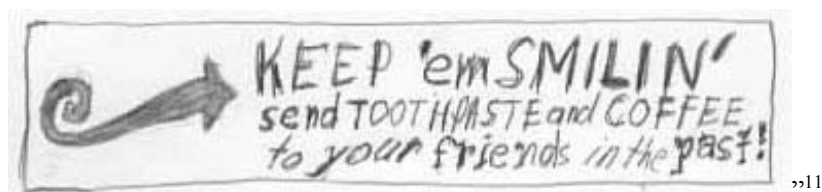
Seducător este pasajul în care, supărat că e-mailurile ei conțin reclame, iar ale lui nu, Bert își desenează propria reclamă cu logo-ul companiei. Demersul este tot unul ludic și parodic:

¹⁰ „Draga de tine,

Îmi pare rău dacă spam-blocker-ul tău a rezistat acestor e-mailuri.

Multe servere îndoctrinate de e-mailuri blochează e-mailurile din secolele în care neoclasicismul începe să se ridice” (t.m.), <http://www.robwit.net/bluecompany2002/m1a/index.html>, accesat la 23 martie 2010.

„My Ad
It cracks me up
that when you reply to me
your e-mail contains ads!!
Here's my ad!

În esență, abordând o lectură în cheie mai largă, romanul epistolar monologic al lui Wittig este un discurs logoreic despre înlocuirea spațiului cu timpul în comunicarea electronică, despre raportul instabil între realitate și ficțiune, despre excesele virtuale moderne și conștiința burlescă de secol XX. Cele trei romane contemporane prezentate pentru a ilustra folosirea e-mailurilor ca tehnică literară au fost selectate pentru ilustra noua expresivitate a practicilor epistolare în literatură. Deși motivația strategiilor de verosimilitate este aceeași ca în cazul romanelor epistolare tradiționale, e-mailul dinamizează într-o mai mare măsură textul, anulând impresia de artificialitate și, asociat cu alte practici uzuale în cyberspațiu, oferă posibilități de expresivitate formală și grafică îndrăznețe, care se mulează pe experimentarea completă a spațiului virtual.

Romanul digital epistolar

În 2001, un fost profesor american de literatură, fascinat de noile cuceriri ale comunicării electronice, începe să asude la crearea unui nou concept de roman epistolar, care să poată fi citit cu ajutorul unei interfețe grafice create special pentru acest tip de scriitură. Considerând că așa numitele e-books pierd prea mult timp pentru a imita hârtia, Eric Brown ajunge la concluzia că este necesar un dispozitiv special în acest scop¹².

Așa s-a născut primul roman digital epistolar (digital epistolary novel – DEN), „Intimități”, o poveste spusă prin intermediul unui program special, care poate fi

¹¹ „Reclama mea
Mă enervează că
atunci când îmi răspunzi,
e-mailurile tale conțin reclame!!!
Iată reclama mea!” (t.m.), <http://www.robwit.net/bluecompany2002/m2/index.html>, accesat la 23 martie 2010.

¹² Conform propriei declarații, citată de Kari Lynn Dean, „A Whodunit for the Digital Age”, în *Wired*, <http://www.wired.com/science/discoveries/news/2003/12/61550>, accesat la 12 aprilie 2010.

folosit pentru eventuala realizare a altor romane de același tip. Astfel, romanul lui Brown se încadrează în categoria hyperliteraturii¹³, care reprezintă „(...) literature which makes use of the computerised/digital medium in such a way that it cannot be reproduced in print – for example it employs animation, sound-effects, nonlinear structure, interactivity or a combination of these”¹⁴ sau este, în expresia lui John Sutherland¹⁵, un exponent al teho-hiperrealismului. Mecanismul lecturii romanului este simplu: programul conține un soi de cuprins asemănător cu inbox-ul unei căsuțe de mail, de unde cititorul selectează pe rând e-mailurile, având posibilitatea să revină de câte ori dorește asupra informației, dar și să personalizeze culorile interfeței și tipul de caractere. Fiind primul roman de acest tip, Eric Brown a creat și un scurt ghid de utilizare, care rulează la deschiderea fișierului. Totuși, cu sau fără ghid, orice utilizator regulat de poștă electronică poate să navigheze cu ușurință printre e-mailuri.

Povestea are loc tot în realitatea corporatistă, care pare a fi considerată cel mai credibil decor pentru o astfel de narațiune și începe cu o eroare de comunicare. Pam, alias Gretel, transmite din greșeală un e-mail lui Braswell, alias Metroguy, ceea ce declanșează o serie de tachineări în spațiul electronic și, implicit, o poveste de dragoste. Personajele sunt poziționate simetric, pe de o parte Pam, care se sfătuiește cu mama și cu prietena sa Mit, pe de alta, Braz, care discută schimbul de e-mailuri cu Hank și Rick. Interesant, Rick pare a fi împrumutat numele autorului romanului (ceea ce se sugerează și prin adresa de e-mail EBrown4114@aol.com), strategie de verosimilitate menită să ajute imersiunea lectorului în poveste. Întâlnirea dintre Braz și Pam are consecințe furtunoase în viața amândurora. Pam este atacată violent, iar Braz arestat ca autorul atacului.

¹³ Categorie în care se încadrează și romanul lui Rob Witig, *Blue Company*, analizat în subcapitolul anterior.

¹⁴ „... literatura care folosește un mediu computerizat / digital în așa fel încât nu poate fi reprodușă pe hârtie – de exemplu, folosește animația, efecte sonore, structura neliniară, interactivitatea sau o combinație a acestora.”, *The Hyperliterature Exchange*, <http://hyperex.co.uk/about.php>, accesat la 12 aprilie 2010.

¹⁵ John Sutherland, *E-mail – that’s novel*, în „The Guardian”, 27 aprilie 2004, <http://www.guardian.co.uk/books/2004/apr/27/fiction.ebooks>, accesat la 13 aprilie 2010

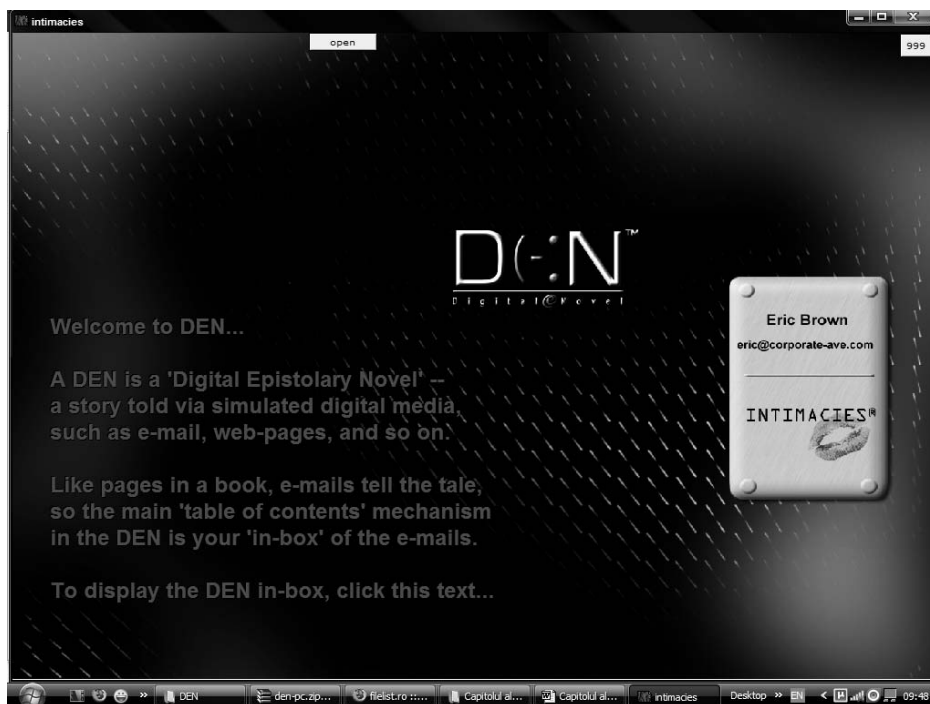

Figura 1. Interfața grafică a romanului digital epistolar (DEN) de Eric Brown.

Această spectaculoasă turnură de evenimente nu mai este relatată prin e-mailuri, ci prin link-uri la articole din presă, creând o doză de suspans și incitând curiozitatea cititorului. Bineînțeles, ordinea inițială va fi restabilită atunci când poliția realizează, prin decriptarea unor e-mailuri codate, că Braz este nevinovat. Povestea se termină într-o concordie generală, iar Pam și Braswell își reiau idila întreruptă brutal.

„Intimități”, roman epistolar de dragoste cu intrigă polițistă, își asumă, prin numele personajelor centrale, un dialog hipertextual peste secole cu opera lui Samuel Richardson. Prin urmare, se conturează două tipuri de transtextualitate: hipertextualitatea (cea care face referire la „Pamela” lui Samuel Richardson) și intertextualitatea, care implică introducerea de hypertexte, prin linkuri la articole din presă, mesaje de telefon sau discuții pe chat.

Deși „Intimități” nu este o capodoperă, lectura curge natural, fără sincope, mai ales în prima parte a romanului, care prezintă flirtul dintre cei doi prin replici inspirate, dinamice și comice în același timp. Alegem spre exemplificare un e-mail transmis de Braz, în care acesta folosește un limbaj extrem de plastic, colorat de un joc rimat de cuvinte intraductibil. Pasiunea comună a celor doi pentru Sartre, cumva o soluție facilă pentru a sugera interesele elevate ale personajelor, se soldează cu un nou intertext, materializat prin transmiterea unui atașament despre existențialism. Redăm o parte din e-mailul menționat, cât și interfața grafică la vizualizarea acestuia:

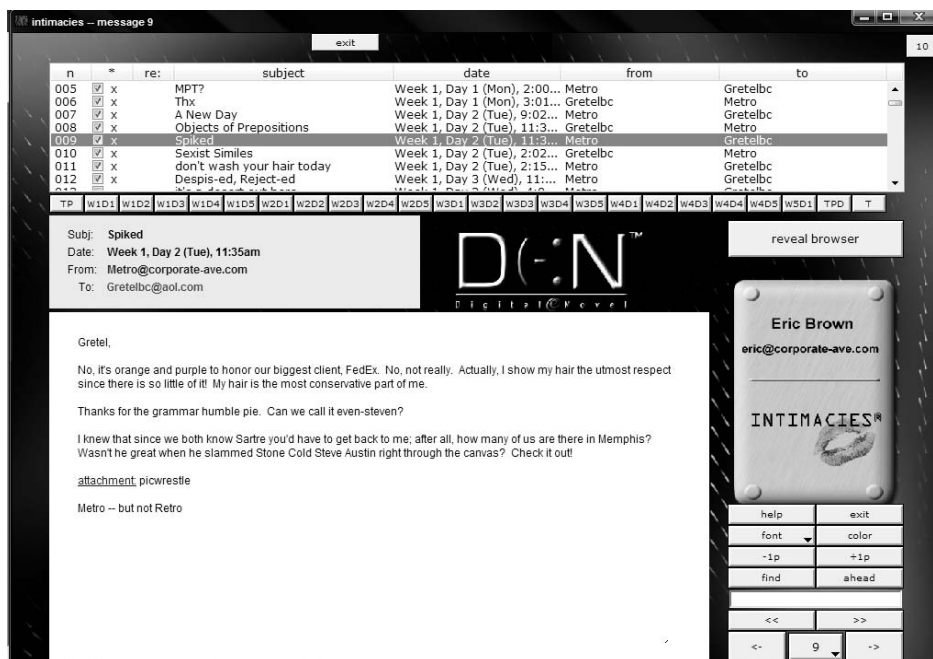

Figura 2. E-mail în romanul digital epistolar al lui Eric Brown.

„Gretel,

It-s orange and purple to honor our biggest client, FedEx. No, not really. Actually I show my hair the utmost respect since there is so little of it! My hair is the most conservative part of me.

Thanks for the grammar humble pie. Can we call it even-steven?

I knew that, since we both know Sartre you'd have to get back to me; after all, how many of us are there in Memphis? (...)

Metro – but not Retro”¹⁶

Meritul lui Eric Brown nu este neapărat unul literar, ci unul legat de viziune, acesta propunând o formulă validă pentru literatura de acest gen, opinie exprimată și de Adam Baer¹⁷. Cu toate că romanul reprezintă o lectură plăcută și incitantă,

¹⁶ „Gretel,

Este portocaliu și purpuriu pentru a ne onora cel mai important client, FedEx. Nu, nu e chiar așa. De fapt, îmi tratez părul cu un respect excepțional, ținând cont că am atât de puțin! Părul meu este partea mea cea mai conservatoare.

Îți mulțumesc pentru plăcinta umilinței gramaticale. Suntem chit?

Știam că, pentru că îl cunoaștem amândoi pe Sartre, vei fi nevoită să mă contactezi; în definitiv, câți ca noi sunt în Memphis?

Metro – dar nu Retro” (t.m.), Eric Brown, *Intimacies*, <http://www.greatamericannovel.com/>, accesat la 12 aprilie 2010, scrisoarea 009.

¹⁷ Adam Baer, “Call Me E-Mail: The Novel Unfolds Digitally”, în *New York Times*, 15 aprilie 2004, <http://www.greatamericannovel.com/press/nytimes/index.html>, accesat la 13 aprilie 2010.

lasă totuși un gust de pelin, pentru că micile artificii umoristice și preocuparea pentru inovație în domeniu nu pot compensa superficialitatea analizei psihologice sau simplitatea firului narativ rețetar. Așa cum spune Edward Picot¹⁸, lucrării îi lipsește rezonanța. Personajele sunt vag individualizate, încadrându-se în aceeași tipologie vagă – oameni de treabă, cu simțul umorului, de o sensibilitate medie, iar când se încearcă adâncirea psihologiei personajului, acesta naufragiază în stereotipie și lipsă de nuanțe, cum este cazul lui Maribeth, bârfitoarea tipică. Drama lui Braz, acuzat pe nedrept, este subțire ca o foaie de hârtie și se limitează la mesaje panice schimbate între prietenii săi și la niște lamentații lapidare ale eroului. Pam, care este, după criteriile contemporane, o virtuoaasă ca și eroina lui Richardson este o prezență fantomatică fără adâncime.

Edward Picot rezumă romanul în mod inspirat:

„*Intimacies* probably owes its success to a combination of factors: the unpretentious crispness of its writing, the user-friendliness of its interface, and, of course, the unusually wide extent (for a new media work) to which it was publicised and written about on its release. For anybody interested in the commercial possibilities of hyperliterature, it bears examination as a slick and professional example of online publishing. For anybody interested in a good story it is equally well worth downloading. But engaging as it is, those who are interested in the experimental possibilities of digital writing may find it unsatisfactory.”¹⁹

Deși critica a receptat în general pozitiv demersul lui Brown, afirmația lui Picot sugerează de ce utopia lui Eric Brown de a transforma astfel de demersuri literare într-o tendință copleșitoare a noii literaturi sau de a ajunge să vândă softul creat de Bill McQuown nu s-a materializat până în prezent.

Despre cum se îmbină realul, virtualul și ficționalul

Prezentarea de mai sus a romanelor epistolare lasă să se întrevadă și raporturile care se stabilesc între real, virtual și ficțional. Vom încerca să explicăm transferurile de substanță și interferențele între aceste trei planuri folosind reprezentări schematice care să clarifice abordarea.

În cazul e-mailurilor, raportul care se stabilește între virtual, real și ficțional este reprezentat grafic mai jos:

¹⁸ Edward Picot, *Rogue Mail*, pe <http://hyperex.co.uk/reviewintimacies.php>, accesat la 27 aprilie 2010.

¹⁹ „*Intimități* își datorează probabil succesul unui cumul de factori: directitatea nepretențioasă a scriiturii, atractivitatea interfeței și, bineînțeles, promovarea de o amploare neobișnuită (pentru o operă media) și comentarea sa în momentul lansării. Pentru cei interesați de posibilitățile comerciale ale hyperliteraturii, trebuie examinată ca un exemplu de publicație online ingenioasă și profesionistă. Pentru cei interesați de o poveste de calitate, merită în egală măsură să fie descărcată. Dar, indiferent de cât de fermecătoare este, cei interesați de posibilitățile experimentale ale scriiturii digitale ar putea să o considere nesatisfăcătoare.” (t.m.), Edward Picot, *Rogue Mail*, pe <http://hyperex.co.uk/reviewintimacies.php>, accesat la 27 aprilie 2010

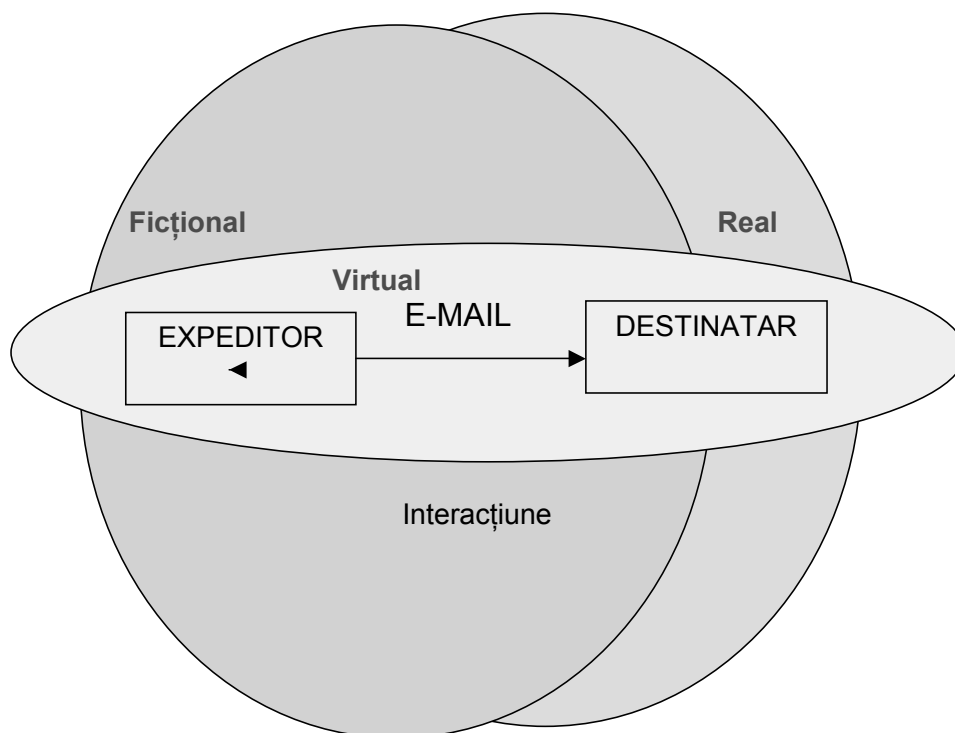

Figura 3. Raportul dintre real, virtual și ficțional în comunicarea prin e-mail.

După cum se poate observa, comunicarea prin e-mail combină creator ficțiunea și realitatea, în proporții variabile (reprezentarea grafică este elaborată orientativ). La rândul lor, aceste două planuri interferează cu spațiul virtual, unde se petrece de fapt acest schimb de texte. Expeditorul de text, prin modul în care își construiește discursul, combină elementele realității cu cele ficționale. Ficționalul poate interveni în modul cum se redimensionează identitar sau prin selecția subiectivă pe care o operează asupra realului. Orice mesaj al poștei electronice, chiar emis în comunicarea formală, implică, într-o anumită măsură, intervenția ficțiunii și propagă această ficțiune la nivelul destinatarului. Destinatarul decodează e-mailul receptând, pe de o parte, modul în care expeditorul combină realitatea cu ficțiunea (fără să deducă și proporția dintre acestea) și aplică propria doză de realitate tratată cu ficțiune.

Virtualul se hrănește din ambele și înglobează relația textuală în sine. Bineînțeles, virtualul este asimilat, în acest context, cu cyberspațiul, înglobând o serie de lumi paralele și posibile.

În cazul romanului epistolar tradițional, punctul de interferență dintre cele trei planuri se modifică. Fiind vorba de literatura publicată pe hârtie, relația între text și cititor nu mai este inițiată în spațiul virtual, ci în cel real. Ponderea cea mai importantă în acest caz o au realul și ficționalul, care contribuie împreună la conturarea universului

romanului. Decalajul între percepția despre real a autorului și cea a lectorului, care provine atât din diferențe obiective, cât și subiective, dă naștere planului virtual, în care se dezvoltă sutele de posibilități de codare și decodare a mesajului. Dintre acestea însă doar una este concretizată în relația de scriitură – lectură, motiv pentru care virtualul este reprezentat ca intersectând sfera realului și ficționalului, dar paralel relației dintre text și lector.

Aducem ca argument o afirmație a lui Paul Ricouer:

„Textul nu este lipsit de referință, de intenționalitatea de a spune ceva adevărat sau ceva real; este tocmai sarcina lecturii, ca prin interpretare să efectueze referința. Prin suspendarea raportului cu lumea reală, fiecare text este liber să intre în raport cu toate celelalte texte care vin să ia locul realității circumstanțiale pe care o arată vorbirea vie. Acest raport intertextual generează, prin estomparea lumii despre care se vorbește, cvasi-lumea textelor, sau literatura”²⁰.

În cazul romanului epistolar tradițional, imersiunea cititorului în lumea ficțională dispune de mai puține mijloace de seducție decât cea mediată virtual, motiv pentru care stilul romanului și modalitățile sale de expresie sunt singurele arme împotriva deconectării de la universul ficțional.

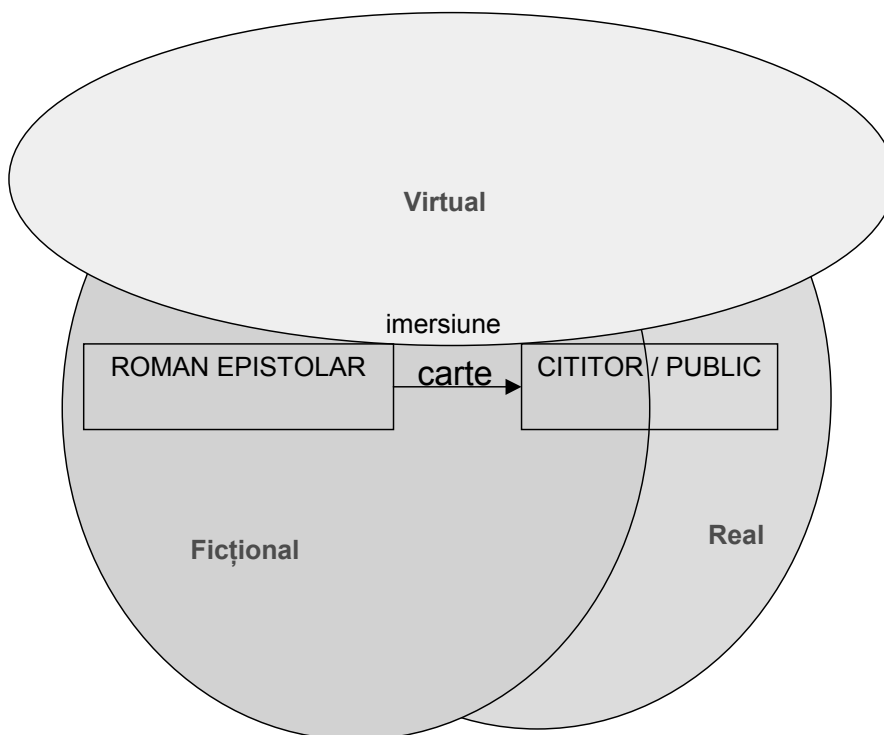

Figura 4. Raportul dintre real, virtual și ficțional în cazul romanului epistolar

²⁰ Paul Ricouer, *Eseuri de hermeneutică*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 113.

Romanul epistolar digital propune o altă paradigmă a interferenței planurilor în discuție. Experiența lecturii are la bază aceleași principii, dar relația este mediată, de data aceasta, de calculator, ceea ce presupune o experiență imersivă aparte, cu reguli noi și modalități de seducție amplificate. Calculatorul nu este doar un mediator, ci și un actant în sine, care dezvoltă o serie de metanarațiuni directe în utilizare. Pe lângă roman în sine, calculatorul, pe de o parte, și softul special de citire DEN, pe de alta, impun acțiuni exterioare actului lecturii. Concret, pentru a vizualiza romanul epistolar digital, trebuie întâi instalat softul Quicktime, cu pașii aferenți ce trebuie parcurși. Odată intrat în programul care afișează DEN-ul, cititorul ia contact cu un fel de cuvânt înainte al autorului, care este, în egală măsură, un manual de utilizare și de lecturare corectă. Acest text para și metaliterar modifică esențial modul în care se produce imersiunea lectorului în spațiul ficțional, dar și virtual al romanului. Cititorul trebuie să posede un set de competențe de utilizare și, pentru o bună experiență a lecturii, trebuie să fie familiarizat cu practicile virtuale.

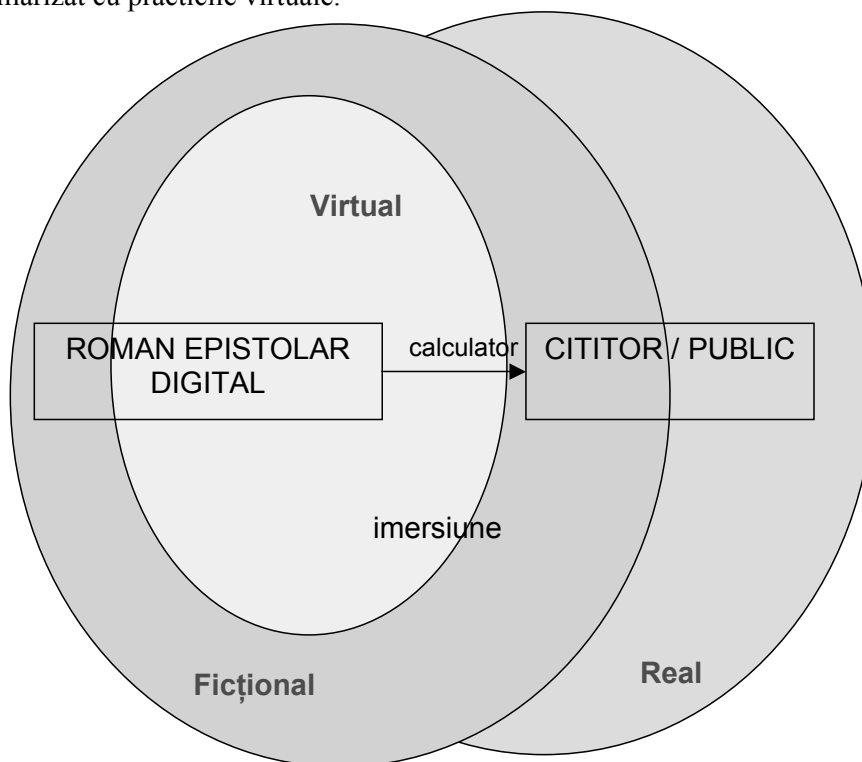

Figura 5. Raportul dintre real, virtual și ficțional în cazul romanului epistolar digital

Verosimilitatea lumii romanului este însă mult accentuată, pentru că programul de citire imită interfața obișnuită a unei căsuțe de e-mail, iar lectorul poate suprapune experiențele pentru a avea iluzia realității lumii ficționale.

Dacă experiența tradițională a lecturii presupunea detașarea de universul imediat și acceptarea convențiilor și evenimentelor descrise ca lume paralelă în care cititorul se imersează, lectura DEN nu implică o detașare de existența mediatorului lecturii – calculatorul. Acesta reprezintă chiar o cheie pentru a garanta formarea conexiunilor necesare pentru a trata ficționalul ca real.

Interferențele între real și ficțional nu sunt cu mult diferite de cele propuse în cazul romanului epistolar, dar virtualul, de data aceasta, nu mai este un univers paralel încărcat de lumi posibile nematerializate, ci lectura în sine propune intrarea într-un tip de cyberspațialitate. În cadrul realului se produce o segmentare ca rezultat al interacțiunii cu virtualitatea. „Practic, simbioza dintre realul „prim” și virtualul informațional duce la constituirea consistentă a unui real secund, înzestrat cu toate coordonatele ontologice și axiologice ale celui dintâi. Pe parcurs, procesul de copiere se pierde într-unul de transformare, iar acesta, la rândul lui, se debarasează de orice determinări artificiale și devine unul de geneză”²¹.

Romanul epistolar digital propune, în același timp, o structură liniară secționată, care conferă posibilitatea navigării selective, combinată cu tehnica hyperlink care modelează ficționalul, în așa fel încât să devină o clonă a realității. Lumea digitală implică o literatură care nu doar se hrănește și se inspiră din real, ci care clonează realitatea vizuală pentru a facilita imersarea mentală, ajungând până la procesul de geneză despre care vorbea Ion Manolescu.

Résumé

Nous nous proposons à suivre l'évolution des implications du genre épistolaire dans la littérature, en marquant les modifications conventionnelles dans le cyber-espace et dans le but d'illustrer le tournant que les nouvelles formes de communication assistées par l'ordinateur l'imposent dans les formes et les structures littéraires traditionnelles. Bien que nous n'ayons pas comme intention d'analyser le roman épistolaire dans sa forme traditionnelle au cours de son développement, il s'avère nécessaire de pointer certains moments importants, afin d'une meilleure compréhension de l'emploi du courrier électronique comme stratégie textuelle.

Mots-clé: genre épistolaire, cyber-espace, structures littéraires traditionnelles, courrier électronique, stratégies textuelles, romans épistolaires

²¹ Ion Manolescu, *Videologia. O teorie tehnoculturală a imaginii globale*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 85.